

בורחס ואני*

יצאתי מהספרייה הלאומית בבואנוס-איירס מאוכזב משהו. כמעריך גדול של בורחס, הסופר הקוסם-המכשף הגדול ביותר שהכרתי, ציפיתי למצוא בספרייה שאותה ניהל במשך שנים רבות, חומר רב על חייו, יצירות שלו שאיני מכיר ואולי גם סרטים המתעדים את חייו וחשיבתו. אך כאשר הגעתי לספרייה נשלחתי, תוך שאני נדרש להציג דרכון ולמלא מסמך מיוחד, אל גברת צעירה בשם ברברה בקומה החמישית. ברברה, שידעה קצת אנגלית, הצליבה במחשב "בורחס" עם "אנגלית", ומצאה כשבעה ספרים. לא היו שם כל קובצי הסיפורים המהוללים שלו. היו פואמות (לא ידעתי שכתב) ועוד ספר אחד, שמשך את תשומת לבי במיוחד: "בתי הכנסת בארצות טרופיות" (The Synagogues in Tropical Countries) אבל כשהספרינית לחצה במחשב על "פרטים נוספים", היא טענה שמישהו אחר כתב את הספר.

ברברה ועוד ספרנית, שגמגמה גם היא באנגלית, קראו לספרן מבוגר, איש עדין ורוזה למראה, רועד מעט. הספרן ידע גם הוא לגמגם באנגלית, אך דעתו היתה אחרת - יש הרבה חומר באנגלית על בורחס, אמר, אך הוא נמצא בקומה השלישית וקומה זו פתוחה רק לחוקרים. תצטרך להגיש אישור, וזה ייקח לפחות שבוע עד שתקבל אותו. בחור צעיר שעמד לידי אמר - אתה יודע מה, בואו נשאל את מריה (האחראית על הקומה השלישית) אם הוא יכול רק לעיין בחומר. הוא הלך איתי לטלפון, שאל שם את מריה לאפשרות הזאת, ונענה בשלילה. - מצטער בחור, אמר בחיוך, זה בלתי אפשרי. יש שם כתבי יד מקוריים, ומשום שבורחס כל כך חשוב, לא נותנים לעיין בלי רשיון, ולך אין זמן.

נפרדתי ממנו וחזרתי לברברה כדי לומר לה "גרציאס" (או שמא צריך לאמר "גרציה"). אלא שאז קרא לי מישהו. היה זה הספרן הזקן (הוא היה לפחות בן שישים וחמש, אך אפשר שיותר), שעמד ליד עמדת מחשב אחרת, בפאתי הספרייה. ניגשתי אליו והוא הצביע על מסך המחשב:

- הנה, יש פה רשימה של כמה ספרים באנגלית של בורחס, אמר. ראיתי שהוא מצא בדיוק את אותה רשימה שמצאה קודם ברברה, והודיתי לו בנימוס. מכיוון שלא נראה לחוץ ללכת, אמרתי לו שאני מעריך גדול של בורחס, וחשבתי שאוכל למצוא עוד ספרים שלו. - יש עוד הרבה חומר של בורחס בספרייה. הוא רק נמצא בקומה אחרת, אמר.

הצורה שבה ניסח את המשפט עוררה אותי. היה זה משפט מלא מסתורין, כמו משהו שבורחס היה אומר: בחלל אחר, עולם מקביל אחר, קומה אחרת של מודעות, יש עוד הרבה חומר (זה לא היה כמו קודם כשאמר: החומר נמצא בקומה השלישית). הבטתי בו. הוא נראה סבא זקן, אולי קצת פנסינור, באמת עדין וחביב, עם אפודת קשמיר אנגלית, עייף במקצת מהחיים. אמרתי לו ששמעתי שבורחס היה המנהל של הספרייה, ולכן חשבתי שיש עליו הרבה חומר ודוקומנטציה.

- הוא היה המנהל, אבל של מגדל אחר בספרייה, אמר (אחר כך נוכחתי שהספרייה בנויה רק ממגדל אחד). קראת את הסיפור שלו "ספריית בבל"? סיפור יפה מאוד. כמו הסיפור על מגדל בבל, שבו אנשים לא הבינו האחד את שפת השני (כאן החווה על שנינו), כמו שאנחנו כעת. לכאורה, היה זה משפט פשוט מאוד, אך שוב חשתי כמה הוא מנוסח בצורה רבת משמעויות, כמו משפטים של בורחס. הספרן המשיך לדבר ושאל מאיפה אני. אמרתי שמישראל.

- הו, ישראל, אמר, יש פה המון יהודים, והיה גם לנו ה-11 בספטמבר שלנו לפני כמה שנים. היתה פצצה בשגרירות היהודית, והמון מתו. אני מכיר הרבה יהודים. הם מתחננים גם עם נוצרים. יש אצלנו במשפחה. אגב, המשיך והצביע על מסך המחשב - יש שם ספר של בורחס שיעניין אותך במיוחד, משהו על בתי כנסת.

- ראיתי קודם, "בתי הכנסת בארצות הטרופיות", אמרתי, אבל זה לא שלו. הספרנית ראתה בפרטים.

- תבדוק שוב, אמר הספרן, אבל המחשב היה תפוס כעת על ידי בחורה צעירה, שהקישה "פריטו מורנו". הספרן אמר: זה היה אדם חשוב מאוד. הופתעתי. - חשבתי שזה השם של הקרחון, אמרתי, אני נוסע לראות אותו.

- כן, אמר הספרן. הקרחון הוא על שמו. ואז אחז לפתע ברכו ואמר - יש לי חשמל ברגל. אני הולך לשבת. שמחתי לעזור לך.

נפרדתי ממנו בתודה ויצאתי מהספרייה. יצאתי לרחוב, מאוכזב משהו. פסעתי כמה צעדים ואז הדהדו בי המשפטים שאמר הספרן. כמו משפטים של בורחס, הם היו כל כך ניתנים לפירוש אחר. חשתי כאילו ניסה להגיד לי משהו. כאילו כתב חידה טמון בדבריו. חשבתי גם שאולי הספרן הכיר את בורחס. סביר שכן, אם עבד בספרייה הרבה שנים. אם אבא של חבר שלי הכיר את בורחס לפני שלושים וחמש שנה, ואז בורחס היה בן חמישים, אין סיבה שהספרן לא הכיר אותו.

חשתי התרגשות מה, מעין תחושת מסתורין שצומחת בי. נכנסתי לבית הקפה הראשון שמצאתי ברחוב, שנראה קצת מסוגנן ופריזאי, וישבתי לכתוב את המשפטים שהדהדו בי:

"יש הרבה חומר של בורחס. הוא רק נמצא בקומה אחרת". זה היה משפט עם ריח של סוד.

"בורחס היה המנהל, אבל של מגדל אחר בספרייה". זה היה משפט משונה מאוד. מפני שהספרייה בנויה רק ממגדל אחד.

"קראת את הסיפור של 'ספריית בבל'? זה סיפור יפה מאוד. כמו הסיפור על מגדל בבל, שבו אנשים לא הבינו אחד את שפתו של השני, כמו שאנחנו כעת". האם ניתן להבין זאת כרמז? אני אומר לך משהו, ואתה לא שומע מה שאני מנסה לומר? השפה שלנו נשמעת דומה, אך הכוונה בכל משפט היא אחרת?

"יש פה סיפור שיכול לעניין אותך: בתי הכנסת בארצות הטרופיות. זה סיפור שבורחס כתב". (למרות שהספרנית אמרה שלא בורחס הוא שכתב אותו.)

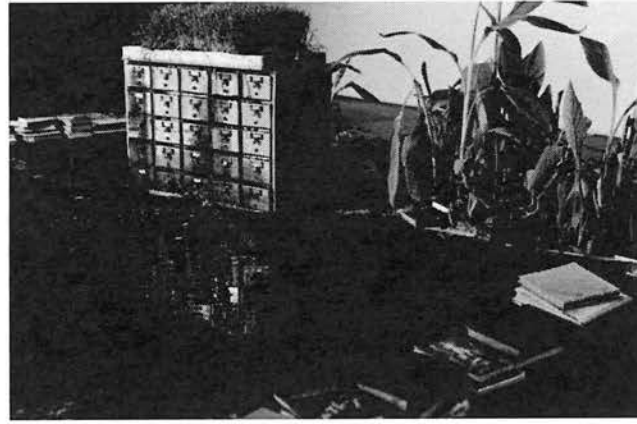
ואפילו בסוף, כשדובר על פריטו מורנו, היה בכך משהו משונה, מעין רמז קוסמי לדור-משמעות: פריטו מורנו היה אדם, ואני חשבתי שמדובר בקרחון המפורסם שבדרום ארגנטינה.

הדברים הכו בי. האיש הענוג, המעורר חמלה קלה בעצם הזדקנותו, אמר לי דברים שנשמעו כמבוך בורחסי טיפוסי. אלו לא היו דברים תמימים.

נזכרתי במאמר שקראתי לפני שנים על בורחס, ובו צוין שהמבוך הוא אחד הנושאים החשובים ביצירתו. ישבתי וחשבתי על שני משפטי הראשונים של הספרן: "יש הרבה חומר, הוא רק בקומה אחרת", ו"בורחס לא ניהל את המגדל הזה אלא מגדל אחר". היות

- כן, לחש בספרדית, והורה לי ללחוץ את הספר אל גב המדף. עשיתי זאת והחדר החל להסתחרר. הרגשתי כאילו הקיר מסתובב, ואחר כך ניצבנו אני והספרן זה מול זה, בתוך פיר חשוך של מדרגות, שנראו כמו מדרגות חירום, שנמשכו למעלה ולמטה. היה זה כאילו הקיר הסתובב והגענו לשם.

- איפה אני? פלטתי קריאה רמה בעברית.

"ספרים בנהר עמוק", אביטל גבע

- ברוך הבא, אמר הזקן בקול עדין, אך יציב בהרבה מקודם. נדהמתי, שכן הוא דיבר עברית.

- אתה מדבר עברית? קראתי. - לא, אמר, אני מדבר ספרדית, אבל אתה מבין אותי. אנו נמצאים בספרייה בכל. זוהי הספרייה שניהל ותיכנן בורחס.

- אבל במגדל בכל אף אחד לא הבין את דבריו של השני, קראתי. - נכון, אך ספריית בכל היא האנטיתזה של מגדל בכל, אמר הספרן. בורחס יצר מקום שהוא מעבר לזמן, ולכן כאן כל אחד מבין בדיוק את דבריו של השני, וגם למה הוא מתכוון, בלי קשר לשפה בה הוא משתמש.

נדהמתי מעוצמת הרעיון, והוא המשיך:

- בורחס הבחין שהעיקרון המונע מאנשים להבין הוא קטגוריזציה: כל דבר שייך למקומו. אני ארגנטיני ואתה ישראלי. אני שמאלני ואתה ימני. אני מדבר ספרדית ואתה עברית. ברור שלא נבין זה את זה, גם אם הדבר אפשרי, כי הקטגוריזציה מונעת זאת מאיתנו. גם ספרייה בנויה על קטגוריזציה: ספר זה שייך למדעי החיים וזה למדעי החברה. בורחס חש תמיד שספרים מקבילים לחיים. הוא יצר אפוא, עבור האדם המחפש, כמון, תהליך של ביטול הדרגתי של הקטגוריזציות. קודם כל הפכת את מספרו של הספר. אם כך, המספר אינו משנה הרבה. הוא יכול להיות גבוה או נמוך. גם לא בטוח אם בורחס כתב אותו או לא, כלומר קטגוריזציות שם הסופר מאבדת את משמעותה. הדבר היחיד שקיים הוא הספר. אחר כך עלית לקומה השישית, כלומר הספר יכול להיות גבוה או נמוך, וכך ביטלת בתודעתך גם את החשיבות שיש לקטגוריה נמוך-גבוה. עברת עוד כמה תהליכים כאלה, וכשהגעת למדף ולחצת כאן על הקיר, ביטלת את הקטגוריה של לפני הקיר ומאחוריו. אם אין כעת הבדל בין מה שלפני הקיר ומאחוריו, אפשר לעבור למה שמאחוריו, אל חלל ללא קטגוריות. וזהו החלל שבו אנו נמצאים כעת - ספרייה בכל.

לכן אנו מבינים כעת זה את זה. מכיוון שכל הקטגוריות המונעות מאיתנו להבין דברים כפי שהם כבר אינן.

- אם כך, מה לגבי קטגוריית הזמן? שאלתי. האם גם הזמן מתבטל כאן - מחר, אתמול וכו'? והאם גם הקטגוריה של מת לעומת חי? - לשם כך, עלינו לרדת למטה, אמר הזקן. נכנסנו כעת למעלית קטנה, הוא לחץ על כפתור וטסנו כלפי מעלה. הגענו ויצאנו לחדר מוא, ושם, ליד שולחן מכתבה גדול, ישב בורחס בכבודו ובעצמו!

- שלום לך, מחפש האמת, אמר.

- מה אנו מחפשים כל הזמן? שאלתי, למרות תדהמתי.

- את מה שקיים אצלנו כל הזמן, אמר בורחס, כמיהה לאהבה, והשגתה. אמר ונעלם.

- בוא, אמר הספרן. נחזור אל העולם השני, הקטגוריאלני.

שבספרייה הלאומית יש רק מגדל אחד, חשבתי שצריך לחקור בכיוון זה: בורחס ידוע ברעיונותיו על יקומים מקבילים ומתפצלים. אולי קיים עוד מגדל, ביקום מקביל, מתפצל, שהכניסה אליו היא בצורה סודית-בורחסית כלשהי. ניסיתי להיזכר בסיפוריו של בורחס, ועלה במוחי הסיפור "גן השבילים המתפצלים". לא זכרתי את פרטיו, אך זכרתי שהיה שם ניסיון ליצור מבוך שמתפצל ומתחבר בכל פעם ליקומים אחרים, ובסופו של דבר, הגשמת הניסיון הזה היתה

באמצעות ספר, שבכל פעם אפשר לקרוא בצורה אחרת. חשבתי שאולי צריך לחפש ספר מסוים, אולי הספר "בתי הכנסת בארצות הטרופיות". ראשית, השם נשמע משונה - מי יכתוב כזה ספר ולמה, ושנית במחשב צוין שבורחס גם כתב אותו וגם (כבריקה מעמיקה יותר) לא כתב אותו.

הדבר עורר בי התרגשות עצומה. האם בורחס כתב משהו בספר בלתי ידוע ודאג לקטלג אותו באופן כפול - תחת שמו ולא תחת שמו? האם זרע משהו לעתיד, כדי שמישהו ישים פעם לב במקרה, כמוני, ויחפש? האם יהיו שם רמזים לגבי "המגדל האחר"?

למחרת בבוקר שבתי לספרייה. הספרן הזקן היה שם וקיבל את פני בחיך. - אתה עוד פה, סניור? אמרתי לו שיש לי עוד יומיים בבואנוס איירס, ורציתי לעיין רק בעותקים שברשימה במחשב. אמצא אותם בעצמי.

מצאתי את הספר בקלות ופתחתי אותו.

"בארצות הטרופיות", נכתב בו, "בתי הכנסת אינם פונים למזרח, שכן ירושלים היא במערב".

זה היה משפט שמשך את לבי. אחר כך בא תיאור מדוקדק של תפילות וריטואלים. המשכתי ונעצרתי לאחר כמה עמודים, נמשך למשפט שכלל את המילים "ספרים" ו"ספרייה":

"קהילות האזור הטרופי הקימו ספריות רבות, אך כאן נתגלע ויכוח ביניהן", נכתב, "הקידוד של הספר נקבע לפי המרחק מהקיר המזרחי ביותר, שסימן את ירושלים. כלומר, מרחק מדף אחד מהקיר קיבל את הסימן 1.00, שני מדפים 2.00 וכך הלאה. אך מכיוון שירושלים היתה במערב, היו שטענו כי יש לקודד לפי מרחק הספר במדפים מהקיר המערבי. המקרה המפורסם ביותר אירע בקהילת טרינידד, שבה הפכו את כל קטלוג הספרים ממזרח למערב. כתוצאה מכך השתנה מבנה הספרייה לגמרי: חלונות זוו באופן מסתורי, כך שנראה היה מתוך הספרייה, שהשמש זורחת במערב".

עצרתי בהפתעה. זה היה משפט בורחסי אופייני, לפיו סדר של אותיות יכול להשפיע על סדר העולם. משהו קבליסטי. ובהנחה שבורחס לא כתב שטריות, הוא רמז למשהו. הספר הזה חיכה למישהו. הסתכלתי על מספר הקידוד שלו, שהיה 1278.476 (עבור קומה ראשונה). חשבתי מה היה קורה לו הפכתי את הקידוד: 674.8721. זה אומר קומה שישית. החלטתי לנסות, ועליתי לקומה השישית. בקידוד האמור היה חלל בין הספרים. הכנסתי לשם את הספר, והחזקתי אותו כדי שלא יפול הצידה. ואז הרגשתי שמישהו עומד מאחורי. היה זה הספרן הזקן.

- איפה מסתיימת ספריית בבל? שאלתי. ואיך יוצאים?

תיאטרון

מאיה בז'רנו

"רפול והים" בזירה הבינתחומית

יצירה בימתית מוסיקלית לשחקן יחיד ולמקהלה.

כתיבה ובימוי: יונתן לוי; מוסיקה: גועם ענבר; בתפקיד רפול: מנשה נוי

המחזה "רפול והים" הוא מטאפורה ייחודית וחיזיון מרהיב המשלב קולות דיבור ושירה. וככל מטאפורה טובה, הוא מקרב וממזג בין רחוקים. מצד אחד רפול - רב-אלוף רפאל איתן, חייל ומפקד, איש צבא קשוח ועתיר עיטורי הגבורה, רמטכ"ל מיתולוגי שחייליו הלכו אחריו בנאמנות עד כלות, ומולו - הים. מה לאיש הזה המאופק והמחוספס ולים האינסופי, שהוא היפוך ממש למהותו הגברית העצורה, הממושמת, המופנמת והמיוסרת?

ובכן, הים הוא אינסוף, הוא שפה ותהום רבה, מתעתעת. הים הוא נשיות ומעמקי תודעה שעולים ומהדהדים בקולותיהם של המתים, מתיו של רפול. הים הוא גם המציאות הכוללת המקיפה אותו, שמעמידה לו שאלות קיומיות כגון:

ים: אתה מוכן? באת לבוש, אתה ידע למה אתה פה?
חובה, עונה רפול.

ים: רצון, באת כי אתה רוצה.
רפול: לא

ים: רצית את זה, רצית לראות למה הזמנתי אותך, לא היית חייב לבוא.
רפול: נניח

ים: נניח גם גל גואה ועולה ונוגע לך ברגל, איך אתה מרגיש?
רפול: נעול

בהמשך נשמע שיח פתייני של הים כאשר שמציגה את איבר מינה -

ים: ניגש אגן-פות-גל נושק לפני רפול, כפול-שפתיים יוצק שיכר בלועך/ לגום המלח, בעל, תסוס ביי! בעוד סופה לופתת זרועותיך, שפתי פות חורכות/ על פניך שמי-שם הים.
רפול: (מסב פניו) לכי!

ים: הבט בפות רפול ... אלפי פותות פולשות בשר-שר-לשעבר בשיה/ אתה רבוק, בלתי הפרד, עשיר, אבה... ושוב תהום אותך חופפת - כוס של גוף ימי תוקף!
רפול: חיה

הים הוא כאן התגלמות של פיתוי מסוכן כמו הסירנות שאודיסאוס המיתולוגי עמד מולן ויכול להן, העולם שמעבר. לא במקרה של רפול.

משמעות הדיאלוג הזה מסתורית ומתגרה כאחד. יש משהו שעוררייתי בכפייה על רפול הגבר איזו אינטימיות נשית מינית דרך הים. באילוץ להתודע ולחשוף את הצד האחר באישיותו, את

- הספרייה לא מסתיימת, אמר הספרן, היא מתפתחת כמו רשת. מטרתה לקשר בין כמה שיותר בני אדם. החלל שלה הוא וירטואלי, מדומה, וחלל זה הולך ומתפשט בין בני האדם.

- זה מזכיר את האינטרנט, אמרתי. באותו רגע הגענו דרך מנהרה לקיר דמוי מסך זכוכית. הספרן דחף אותנו, ושנינו נמצאנו באחת מצדו השני של מחשב הספרייה, עומדים ומביטים במסך.

ואז הבנתי מהי ספריית בבל: בורחם יצר חלל וירטואלי, ללא קטגוריות, שהולך ומסתעף עוד ועוד ומקשר בין בני אדם. מטרתו היא לקשר בין יותר ויותר אנשים. החלל הזה הוא אידיאה, ברומה לאידיאות בעולם האידיאות של אפלטון: לפי אפלטון, המציאות שאנו רואים היא רק השתקפותן של אידיאות מסוימות, שאותן אין אנו רואים, אך הן המקור לכל (האידיאות מודגמות במשל המערה של אפלטון, שבו אנשים הולכים בתוך מערה מוארת, אך אנו שנמצאים מחוץ למערה, יכולים לראות רק את הצל שהן מטילות על אחד מקירותיה. צל זה, השתקפותה של האידיאה, נתפס על ידינו כמציאות).

מכאן, שאידיאת ביטול הקטגוריות שהגה ויצר בורחם בתוך "ספריית בבל" שלו, עשויה להתפשט בעולם ולהשתקף באינספור צורות. כך למשל, ייתכן שהאינטרנט מגשים במידת מה אידיאה זו: מכיוון שהוא מבטל את הקטגוריות של זמן ומקום, הוא השתקפות של אידיאת בורחם. ייתכן גם, שהוא לא היה יכול להיווצר בלעדיה, וייתכן שבעתיד ייווצרו מדיומים ותופעות שונות שיהוו השלכה והשתקפות מושלמת ומדויקת יותר של אידיאה זו.

יצאתי מהספרייה, ונכנסתי שוב לבית הקפה שנקרא "הראונה", השוכן ליד הספרייה הלאומית בבואנוס איירס. זוהי בעצם רשת נפלאה של בתי קפה בעיצוב מסוגנן. יש להם אלפחורס מצוינים. סיימתי את הקפה ויצאתי. פסעתי ברחוב וחשבתי - שאולי בעצם בורחם לא המציא את האידיאה: הרי הרעיון של מגדל בבל מופיע מוקדם מאוד בתנ"ך - האנשים מכל העולם רצו לבנות, בכוחות משותפים, ללא קטגוריות, בניין שיגיע לשמים. האל בלבל אותם (ואולי השורש "בבל" משמעו בלבל). האידיאה היתה קיימת קודם. האל "נעל" אותה. בורחם ניסה "לשחרר" אותה. ואז נזכרתי בקטע מ"ספריית בבל": בורחם מתאר בו ספרייה המורכבת מאינסוף חדרים בצורת משושים, המחברים ביניהם באמצעות פרוזדורים. ויש אינסוף קומות כאלה. והוא מכניס שם, בסוגריים ובקצרה, משפט זניח לכאורה: המיסטיקאים אומרים, שכאשר מגיעים לאקסטוזה, מתבטלים כל חדרי הספרייה, והכל הופך לחדר אחד עגול ואינסופי, שכל קירותיו כתובים באינסוף שורות. ויש האומרים שזהו האל.**

בואנוס איירס, יום שישי, 16.9.05
בית קפה "קרוסרו", שעה 19:50.

* זהו גם שמו של הסיפור-הגיג הפותח את הקובץ *גן השבילים המתפצלים* מאת בורחם, בתרגומו של יורם ברונובסקי, 1978.

** במקור "המיסטיקאים טוענים שהאקסטוזה מגלה לפנייהם לשכה עגולה עם ספר גדול ועגול ולו גב מתמשך המקיף את כל הקירות. אלא שעדותם חשודה; דבריהם סתומים. ספר מחזורי זה הוא אלוהים". מתוך: בורחם, *בדיונות* ("ספריית בבל", עמ' 72), הוצאת הספרייה החדשה, 1998 (תרגום: יורם ברונובסקי).